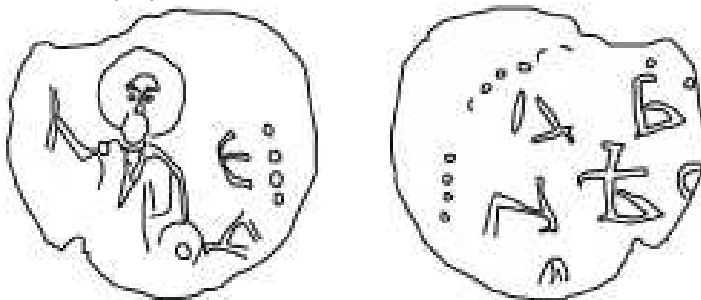

УДК 736.311:81'373.23"1097/1099"

Олександр АЛФЬОРОВ
(Київ)

**ХРЕСТИЛЬНЕ ІМ'Я ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗЯ
МСТИСЛАВА СВЯТОПОЛКОВИЧА (1097–1099)
ЗА ДАНИМИ РУСЬКОЇ СФРАГІСТИКИ**

Генеалогія правлячої династії Русі і до цього часу в багатьох аспектах залишається у теоретичній площині. Відомості “Повісті временних літ” про представників княжої династії не завжди дають можливість правильно визначити спорідненість того чи іншого князя. Особливо дискусійним залишається питання про хрестильні імена давніх володарів¹. Досліджуючи давньоруські молівдовули з сфрагістичної колекції О. Шереметьєва нашу увагу привернули дві печатки одного штемпеля. Цей тип штемпеля раніше не був опублікований і залишався невідомим. На лицьовій стороні булли зображено св. Федора, на зворотній кириличним написом подана формула “Дніслово”. Не торкаючись самої дискусії про значення цього слова/формули нас зацікавила загальна композиція сфрагісів. Такий тип печаток використовував син Володимира-Василя Мономаха Мстислав-Федір-Гарольд. Їхня атрибуція є визнаною в науці і не викликає протиріч². Проте між його сфрагісами та поданими нижче, не дивлячись на повну тотожність сюжетів, існує значна різниця в іконографії, розмірах та самому написі. Це дало підставу до детальнішого аналізу булл з колекції. Подаємо опис цих двох експонатів:

1.

Опис: кругла свинцева печатка. Канал для шнура розташовано вертикально із значним зміщенням в лівий бік від центру. Заготовка одинарна, лита.

Лицева сторона – Ростове зображення св. Федора; навколо голови лінійний німб; права рука зігнута в лікті і тримає спис, ліва сперта на краплеподібний щит в центрі якого круглий умбон. Праворуч від фігури стовпчастий напис:

Є

Д

[Федір]

Праворуч залишки крапкового обідка.

Зворотна сторона – Напис у три рядки:

ДБ

НѢС

Л

[Дніслово]

Залишки крапкового обідка.

Розмір печатки – 15x16 мм.

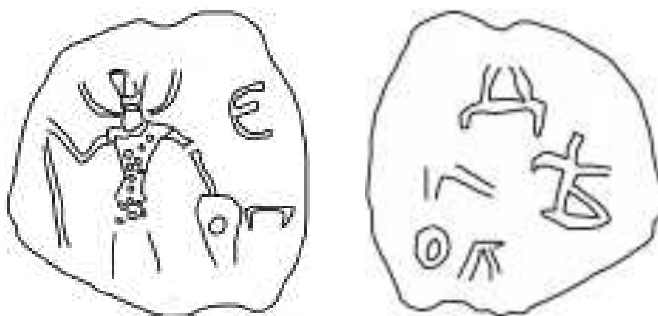
Штемпельний розмір – не визначено.

Товщина – 2 мм.

Вага – 2,6 г.

Місце знахідки – с. Грубське, Коростишівський р-н, Житомирська обл.

Місце зберігання – Сфрагістична колекція Олексія Шереметьєва, № VP-067.

2.

Опис: кругла свинцева печатка. Канал для шнура розташований вертикально зі зміщенням в правий бік від центру. Заготовка одинарна, лита.

Лицева сторона – Ростовське зображення св. Федора; навколо голови лінійний німб; права рука зігнута в лікті і тримає спис, ліва сперта на краплеподібний щит в центрі якого круглий умбон. Праворуч від фігури стовпчастий напис:

Є

Д

[Федір]

Зворотна сторона – Напис у три рядки:

Д

НѢ

ОЛ

[Дніслово]

Розмір печатки – 13x14 мм.

Штемпельний розмір – не визначено.

Товщина – 3 мм.

Вага. – 3,5 г.

Місце знахідки – смт. Кам'яний Брід, Баранівський р-н, Житомирська обл.

Місце зберігання – Сфрагістична колекція Олексія Шереметьєва, № VP-145.

Характеризуючи обидві печатки, слід зауважити кілька аспектів:

1. Штемпель печаток в обох випадках не вмістився в повному розмірі на заготовці. Це не дає нам можливості повністю описати ці молівдовули. Визначення імені святого відбувається за рахунок видимих літер “ЄД”. Іконографічно бородатого воїна із щитом та списом зображували саме св. Федора.

2. Акцентуємо увагу, що використані для печаток заготовки за своїми розмірами належали до пломб.

Привисні печатки Мстислава-Федора Володимировича типу “Дніслово” відомі у багатьох екземплярах і налічують, за нашими підрахунками, понад десятка різних штемпелів. Час їх побутування, як і вцілому сфрагістичного типу “Дніслово” обумовлений роками київського правління Святополка-Михайла Ізяславича (1093–1113 рр.), який власне і ввів цей тип до вжитку.

Мстислав Володимирович у цей час був новгородським князем (1088–1117). Значні об’єми його діловодства є свідченням співіснування з новгородським боярством, яке намагалось контролювати князя та всіляко закріплювати свої привілеї юридично. Його булли описаного типу мають охайно вирізьблену лицьову сторону зі зображенням св. Федора. Напис на зворотній стороні “Дніслово”, хоч і має варіативність в написанні, проте вона стосується лише заміни “Ѣ” на “Ъ”. Взагалі слід наголосити на надзвичайно високий рівень майстра в оформленні печаток новгородського князя (див. дод. 1). На представлених нами молівдовулах св. Федір і напис вирізані в штемпелі дуже не якісно. До всього сама формула “Дніслово” має суттєву помилку – друга літера прописана у вигляді літери “Б”. Тож, очевидно, що тотожні за композицією печатки слід розділити. Описаний нами штемпель мав належити іншому князеві з патрональним іменем Федір. На період існування сфрагістичного типу “Дніслово” генеалогам не відомий ще один князь, який мав би хрестильне ім’я Федір. Проте, встановити хто саме з Рюриковичів кінця XI ст., міг вживати це ім’я можливо співставляючи інші сфрагістичні пам’ятки цієї доби.

Заміна другої літери в формулі “Дніслово” літерою “Б” є не одиничним випадком. Нам відомі ще три штемпелі цього типу з подібною помилкою:

1. Булла Київської митрополії з зображенням серафима та написом “ДБ/НѢСЛ/ОВО” (див. дод. 2)³;

2. Булла князя Ярослава-Івана, сина великого князя Святополка-Михаїла Ізяславича з написом “ДБ/НѢСЛ/ОВО” (див. дод. 3)⁴;

3. Булла княгині Ірини, дружини великого князя Святополка-Михаїла Ізяславича з написом “ДБ/НѢСЛО/ВО” (див. дод. 4)⁵.

Стає очевидним, що ця описка різчика вийшла з навколокиївського середовища. Дві печатки належать до членів сім’ї київського князя Святополка-Михаїла Ізяславича – дружини та сина. Це дає всі підстави шукати серед власників описаних нами печаток когось із синів Святополка. Окрім Ярослава-Івана, це Мстислав, Брячислав та Ізяслав. Двоє останніх були молодшими синами Великого князя і мали уділи в Турівській землі отримавши їх в ранньому віці. Відомо, що Брячислав народився у 1104 р. і близько 1110 р. став турівським князем. Знаючи, що сфрагістичний тип “Дніслово” перестав вживатись із смертю Святополка у 1113 р., навряд можна визнати, що його два молодших сина до 1113 р. взагалі користувались привісними печатками. Постать Мстислава Святополковича, не дивлячись на незначні відомості про нього, варта ретельнішої уваги. Народився цей князь від наложниці 1074 р. і був старшим серед синів Святополка. Ім’я, очевидно, отримав на честь старшого брата Святополка Ізяславича Мстислава, так само бастарда, який загинув у молодому віці (1069 р.). Він одержав 1097 р. у тримання Волинське князівство. Проте час княжіння обмежився лише двома роками: 1099 р. під час облоги Володимира військами Давида Ігоревича Мстислав був вбитий⁶. Саме цьому князеві ми атрибуємо описані печатки та визначаємо за ним хресне ім’я Федір. Окрім того, що він із сім’ї Святополка Ізяславича (окрім Ярослава-Івана) єдиний, хто міг вживати печатку з написом “Дніслово”, про приналежність цього сфрагіса і хрестильного імені Федір свідчать й інші аргументи:

1. Імені Федір, за традицією Рюриковичів, в переважній більшості відповідало некалендарне ім’я Мстислав⁷;

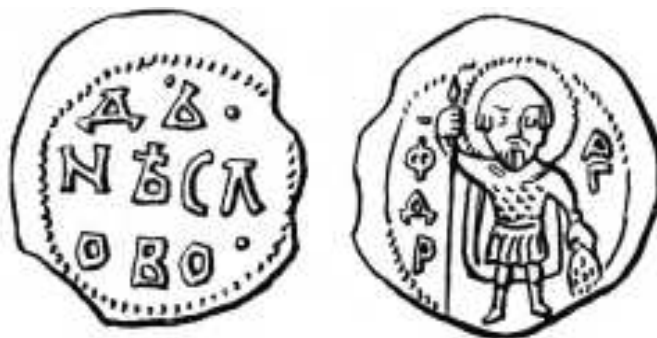
2. Місця знахідок молівдовулів – територія Волині, де князував Мстислав Святополкович;

3. Існування одного штемпеля свідчить про недовготривалість використання цього типу;

4. Відсутність інших типів печаток з ростовим зображенням св. Федора (як-то з грецьким чи кириличним написом) окрім Мстислава Володимировича свідчить, про утримання власником цих печаток князівського столу протягом 1093–1113 рр. – в межах побутування сфрагістичного типу з формулою “Дніслово”. Саме на цей період припадає короткочасне правління Мстислава Святополковича на Волині – 1097–1099 рр.

Тож, на основі вищевикладених аргументів атрибуємо описані печатки Мстиславу Святополковичу і встановлюємо, що в хрещенні йому було надане ім’я Федір.

Додатки:

Дод. 1. Печатка Мстислава-Федора-І'арольда Володимировича

Дод. 2. Печатка Київської Митрополії

Дод. 3. Печатка князя Ярослава-Івана Святополковича

Дод. 4. Печатка княгині Ірини Святополкової

Примітки:

¹ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква, 2006. – С. 23, 27.

² Янин В. Л. Актовые печати Древней Руси X–XV вв. – Москва, 1970. – Т. 1: Печати X – начала XIII в. – С. 82.

³ Сфрагістична колекція О. Шереметьєва, № VP–204.

⁴ Янин В. Л. Актовые печати... – Т. 1. – № 85.

⁵ Там само. – № 78.

⁶ Войтович Л. Княжа доба на Русі... – С. 353, 357.

⁷ Литвина А. Ф., Успенский Ф. Б. Выбор имени у русских князей в X–XVI вв.: Династическая история сквозь призму антропонимики. – Москва: Индрик, 2006. – С. 138.

* * *

Олександр Алфьоров (Київ): Хрестильне ім'я волинського князя Мстислава Святополковича (1097–1099) за даними руської сфрагістики

У статті опубліковано дві давньоруські привисні печатки сфрагістичного типу “Дніслово” з зображенням св. Федора. Виходячи з іконографії, місця знаходження та палеографії молівдовули були атрибутовані волинському князеві Мстиславу Святополковичу (1097–1099 рр.). Це дозволило визначити хрестильне ім'я князя – Федір та відмежувати сфрагіси цього штемпеля від подібних печаток Мстислава-Федора Володимировича.

Ключові слова: хрестильне ім'я, Мстислав Святополкович, печатка.

* * *

Oleksandr Alfyorov (Kyiv): Baptismal Name of the Volhynian Prince Mstyslav Svyatopolkovych (1097–1099) according the old Ruthenian Seals

Two ancient seals (type of “Dnislovo”) with the image of St. Theodor are published in article. According the iconography, location and paleography these molivdovuls were attributed as the seals of the Volhynian prince Mstyslav Svyatopolkovych (1097–1099). It has allowed to define a baptismal prince's name as Fedir (Theodor) and to delimit this stamp from the similar seals of another prince Mstyslav-Fedir Volodymyrovych.

Key words: baptismal name, Mstyslav Svyatopolkovych, seal.